

Katyň 1943

Protektorátní propaganda, zákulisí a osudy českých svědků

MICHAL STEHLÍK

Katyňský zločin sovětského režimu z dubna a května 1940 je dostatečně popsán v (především polské) historické literatuře po roce 1990.¹ Likvidace polské národní elity v uniformách polské armády měla přitom své peripetie jak v samotném odhalení tohoto úděsného zločinu, tak v souvislostech mezinárodní politiky a následného období studené války. Zveřejnění nálezu masových hrobů v dubnu 1943 se tehdy neobešlo bez účasti některých osobností z Protektorátu Čechy a Morava ani bez masové propagandistické kampaně v protektorátním tisku a rozhlase. Díky některým dílčím studiím jsou tak poměrně dobře známy osudy a postoje patologa prof. Františka Hájka² i spisovatele Františka Kožíka³, kteří byli přímo konfrontováni se situací v katyňském lese.⁴

Česká historiografie doposud věnovala těmto osudům pozornost především v pracích Mečislava Boráka, který se kromě dvou výše zmíněných osobností zabýval např. i osudy některých slezských občanů v polských uniformách, příběh prof. Hájka pak zpracoval ve své studii nejpodrobně-

ji historik Archivu Univerzity Karlovy v Praze Petr Svobodný.⁵ Samotný prof. Hájek po druhé světové válce několikrát vysvětloval a obhajoval svoji roli v celém případu, stejně jako spisovatel František Kožík, který vyhradil této záležitosti celou kapitolu ve svých pamětech. Cílem této

studie je propojit některé dosavadní dílčí informace, rozšířit je na jedné straně o propagandistickou linii protektorátního tisku a rozhlasu, na druhé i o pohled německého Sicherheitsdienstu, který ve svých týdenních hlášení pečlivě monitoroval dopady celé kampaně, jakož i o roli

1 V češtině jsou patrně nejobsáhlejšími pracemi překlady knih Gerda Kaisera a Paula Allena: KAISER, Gerd: *Katyň. Státní zločin – státní tajemství*. BB art, Praha 2003 a PAUL, Allen: *Katyň. Stalinský masakr a triumf pravdy*. Knižní klub, Praha 2008.

2 Prof. František Hájek (1886–1962), zakladatel a průkopník klasického pojetí soudního lékařství v Československu, 1934–1957 přednost Ústavu pro soudní lékařství Lékařské fakulty UK v Praze. Zabýval se především forenzní toxikologií. Vydal zásadní publikaci *Soudní lékařství v praxi* (1925). Viz TOMEŠ, Josef (ed.): *Československý biografický slovník*. Academia, Praha 1992, s. 182.

3 František Kožík (1909–1997), český prozaik a dramatik, v letech 1941–1951 působil v Českém rozhlase, v letech 1956–1974 jako dramaturg Československého filmu. Autor především životopisných románů, např. *Nejpětší z pierotů* (1939), *Básník neumírá* (1940), *Na křídlech větrného mlýna* (1978), *Šavle a píseň* (1984) ad. Viz TOMEŠ, Josef (ed.): *Československý biografický slovník*, s. 384.

4 V československém kontextu je nutné zmínit se i o přítomnosti slovenského patologa prof. Františka Šubíka (1903–1982), který byl také básníkem slovenské katolické moderny pišící pod jménem Andrej Žarnov. Naopak historickým mýtem je přítomnost Gustáva Husáka mezi katyňskými svědky. Ve skutečnosti Husák absolvoval společně s dalšími levicovými představiteli pouze Slovenským státem organizovanou „exkurzi“ na Ukrajinu v září a říjnu 1941 (dokonce v uniformě vojáka Slovenského státu), a to z iniciativy ministra Alexandra Macha, který chtěl těmto představitelům prezentovat „bolševickou realitu“. Exkurze ovšem nenaplnila očekávání představitelů Slovenského státu a nikdo z účastníků se veřejně proti SSSR nevyjádřil. Více JABLONICKÝ, Jozef: Husák v rezistenci. In: *Soudobé dějiny*, 1994, roč. I., č. 3–4, s. 226.

5 BORÁK, Mečislav: Zločin v Katyni a jeho české a slovenské souvislosti. In: ŠESTÁK, Miroslav – VORÁČEK, Emil (eds.): *Evropa mezi Ně-*

protektorátních aktérů. Události také zasáhly v roce 1943 do mezinárodní politiky a ovlivnily i zahraniční cesty československého prezidenta Edvarda Beneše do USA i SSSR.

Když v noci z 12. na 13. dubna 1943 přinesl německý rozhlas zprávu o nálezu hromadných hrobů polských důstojníků u Smolenska, spustila se mimořádná veřejná kampaň. Katyňský případ se otevřel světu. Jednalo se o systematickou vraždu více než 20 000 polských důstojníků ze strany sovětské NKVD – z velké části šlo přitom o záložníky, tedy intelektuální elitu Polska. Vraždy byly vykonány v dubnu 1940 na několika místech, včetně katyňského lesa. Jednalo se o zajatce ze sovětské okupace z podzimu 1939, kteří byli soustředěni v zajateckých táborech Kozelsk, Starobělsk a Ostaškov. Oběti našli ruští zajatci pracující pro 537. spojuvací pluk pod velením plukovníka Friedricha Ahrense na konci ledna či počátkem února 1943. Oficiální hlášení podal Ahrens 1. března a následně se na německé straně rozjela příprava informační kampaně.⁶

Na mezinárodním poli se tím otevřela mimořádně citlivá otázka polsko-sovětského vztahu. Následně po zveřejnění, konkrétně 15. dubna 1943, zareagoval totiž Sovětský svaz odmítnutím obvinění a za viníka označil německou stranu. Polská vláda v emigraci si pod vedením generála Sikorského dne 17. dubna 1943 vyžádala u Mezinárodního červeného kříže prošetření a vyhrotila tak situaci mezi spojenci.⁷ Zvláště když SSSR komisi Červeného kříže jednoznačně odmítl, obvinil 26. dubna polskou londýnskou emigraci z kolaborace s německým fašismem a přerušil s ní diplomatické styky.⁸ Jak ovšem reagovalo zázemí třetí říše, konkrétně Protektorát Čechy a Morava?

meckem a Ruskem. *Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Historický ústav AV ČR, Praha 2000, s. 505–522; SVOBODNÝ, Petr: František Hájek, český profesor soudního lékařství v Katyni. In: *AUC – HUCP* (Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis), 2008, roč. 48, č. 2, s. 33–51.

6 PAUL, Allen: *Katyň. Stalinský masakr a triumf pravdy*, s. 273–275.

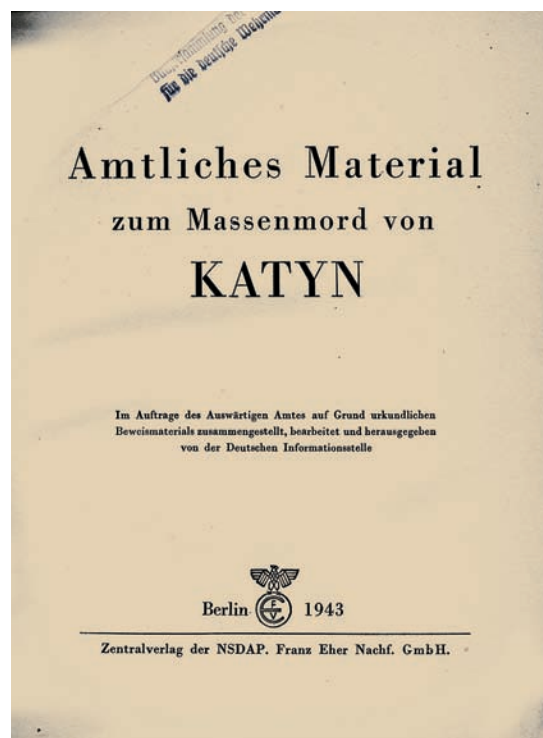
7 NĚMEČEK, Jan: *Od spojenečství k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*. Academia, Praha 2003, s. 211–212.

8 KOVÁCS, István: *Pilsudski... Katyň... Solidarita. Klíčové pojmy polských dějin 20. století*. Barrister & Principal, Brno 2010, s. 130.

Duben – červen 1943. Exhumace těl mrtvých důstojníků v katyňském lese.
Foto: Muzeum Katyně, Varšava

Vpravo: Železniční stanice Gnězdovo, kam byli přiváženi vězni z Kozelska
Foto: Muzeum Katyně, Varšava

Úvodní strana německé publikace *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, vydané v Berlíně roku 1943
Zdroj: archiv J. Čvančary

Kyrgyzský Džalalabád, únor 1942. Generál Władysław Anders, velitel polské exilové armády, sleduje cvičení svých jednotek. Foto: IPMS

Již v polovině dubna 1943 také v protektorátním tisku vycházejí senzační zprávy o katyňském nálezu hromadných hrobů polských důstojníků. Zprávy se objevily prakticky ve všech denících, aktivní byl *Polední list*⁹, večerní *České slovo* (redaktoři těchto dvou periodik byli navíc po návratu prof. Hájka z Katyně pověřeni přípravou rozhovoru s ním), stranou nezůstal ani největší list – *Národní politika*.¹⁰ Obě protektorátní osobnosti přítomné v Katyni, prof. Hájek i Fran-

tišek Kožík, také podali svá svědectví na vlnách rozhlasu. Při detailnějším pohledu na podobu mediální propagandy zjistíme, že prakticky od počátku roku 1943 byla v tisku i v rozhlase stále častěji akcentována otázka bolševického nebezpečí. Protektorátní média se snažila systematicky vytvářet atmosféru „nebezpečí z východu“, což bylo důsledkem posunu ve válečných událostech a v německé politice obecně. Vyhlášená totální válka byla po neúspěších

u Stalingradu a poté během roku 1943 i u Kurska silně zaměřena právě na ochranitelskou roli Německa proti stalinskému Sovětskému svazu. Noviny přinášely ještě před Katyní obraz *hrůzných činů bolševiků* či jejich tzv. agentů přímo na protektorátním území – referovaly například o vraždě Františka Kolčavy z České Třebové, jehož případ se probíral v *Národní politice* 20. března 1943 pod titulkem *Vražda GPU¹¹ v Čechách*. Zatčený údajný pachatel Filip Žába se dle článku

Na sovětsko-polskou roztržku vzpomíná tendenčně i Ludvík Svoboda, který právě v tomto období po prvních bojích československých jednotek v SSSR přebíral 26. 4. 1943 v Kremlu Leninův řád. Jeho vzpomínka přesně odráží sovětské manipulování s realitou, ignorování katyňského případu, když cituje M. I. Kalinina: *Podívejte se, jak si počínala Sikorského polská emigrantská vláda v Londýně, generál Anders a jeho štáb. Vyzbrojili jsme jim a vystrojili sedm divizí. Ale když jsme je požádali, aby nám třemi z nich pomohli u Stalingradu získat čas pro soustředění našich vojsk, odepřeli. Raději odešli ze Sovětského svazu, předpokládali, že padneme. Ale my jsme nepadli. Jak jste přicházel, potkal jste na chodbě vyslance polské emigrantské vlády. Povolali jsme ho do Kremlu, abychom mu oznámili rozhodnutí vlády SSSR, že musí okamžitě opustit naše území, protože jsme s jeho vládou přerušili diplomatické styky. A vy, velitel československé jednotky, jste byl povolán do Kremlu, abyste přijal Leninův řád. SVOBODA, Ludvík: *Z Buzuluky do Prahy*. Mladá fronta, Praha 1974, s. 175–176.*

9 *Polední list* patřil v Protektorátu ke skutečně proněmecky orientovaným periodikům s výrazně bulvárním charakterem.

10 Katyňský případ se samozřejmě probíral i v německém tisku na území Protektorátu, např. v nejrozšířenějším deníku *Der Neue Tag*.

11 Tisk tehdy využíval pro sovětskou tajnou policii název z let 1922–1923 GPU – Glavnoje političeskoje upravlenije – Hlavní politická správa.

přiznal k ideologickým důvodům a k rozkazům ilegální komunistické organizace.¹² Na tento text *Národní politika* navázala 31. března 1943 příspěvkem *Nová vražda GPU v Protektorátu odhalena*, který rozebíral podrobnosti další vraždy z podnětu komunistické organizace na Zlínsku.¹³

K této propagandě se vyjádřil ve svých rozhlasových vystoupeních i prezident Beneš, když např. ve svém projevu 25. dubna 1943 sděloval národu: ...jen zážrakem byla německá fronta zachráněna před úplným zhroutením a nyní už celé měsíce se německá propaganda marně pokouší nánáňet ostatnímu světu strach z tzv. bolševické záplavy, která po německé vojenské katastrofě na Evropu prý přijde [...] nacističtí oficiální i neoficiální propagandisté ve své alarmistické kampani posledních neděl o tom, co se stane s Evropou, až budou Němci poraženi Rudou armádou, vám den ze dne usilovně vykládají, že jestliže Sovětský svaz vyhraje, nebude prý už Československé republiky, vše prý zaplaví bolševismus, všeho se zmocní Sovětský svaz [...] Každému, kdo vám to říká, povězte, že všechny podobné řeči jsou prachobyčejným německým propagačním politickým idiotstvím.¹⁴

Duben 1943 pak již patřil v protektorátním tisku především Katyni. Po prvních zprávách o nálezů se tisk pustil do masivní propagandy. Již v polovině dubna 1943, tedy bezprostředně po něm, se objevuje např. v *Národní politice* článek *Krveprolití v lese u Katynu prováděli Židé*, ve kterém chtěl autor dokázat, že většina zaměstnanců sovětského GPU odpovědného za vraždění byla židovského původu.¹⁵ Propaganda se tak snažila propojit nacistický antisemitismus s nenávisť vůči komunistické ideologii. Bylo to přesně v intencích pokynu Wolframa von Wolmar, který

Spisovatel František Kožík v Katyni

Foto: archiv J. Čvančary

NÁRODNÍ POLITIKA

Vydání pro Prahu

Mezinárodní zjištění o Katynu.

Posudek soudních lékařů z 12 evropských zemí.

Berlin (CTK). Židovsko-bolševická hromadná vražda katynská, které padlo za obětí 12 000 polských důstojníků, rozrušila mocně od první chvíle, kdy byly podrobnosti tohoto zločinu odhaleny, veřejnost celého kulturního světa. Přes všechny počáteční pokusy zapřít a podléjší nejnestoudnější snahy zastrasovat, nebylo možno, pochlubit pravdu. K tomu přispělo také vyšetřování, které provedli významní a známí soudní lékaři ze dvaceti evropských států na místě, kde tento ohavný zločin byl spáchan. Výsledky tohoto vyšetřování jsou s vědeckou jistotou a střízlivostí zjištěna přísná praxe židovských specialistů ve střelbě do týlu tak zřetelně určité, že každý další pokus provinilců v Moskvě o zeslabování je marný.

Úřední zpráva o výsledku vyšetřování zní takto:

Protokol

sepsaný o vyšetřování hromadných hrobů polských důstojníků v lese u Katynu u Smolenska, které provedla komise čelných zástupců soudního lékařství a kriminalistiky na evropských vysokých školách a jiných významných vysokých školách a jiných významných vysokých školách učitelů lékařství.

V době od 28. do 30. dubna 1943 podrobila komise čelných zástupců soudního lékařství a kriminalistiky na evropských vysokých školách a jiných významných vysokých školách učitelů lékařství hroby polských důstojníků v lese u Katynu nedaleko Smolenska důkladnému vědeckému vyšetření.

V komisi byli tři pánevé:

1. Belgie: Dr. Spieles, řádný profesor očního lékařství na univerzitě v Gentu.
2. Bulharsko: Dr. Markov, řádný docent soudního lékařství a kriminalistiky na univerzitě v Sofii.
3. Dánsko: Dr. Tomsen, profesor ústavu pro soudní lékařství v Kodani.
4. Finsko: Dr. Saven, řádný profesor patologické anatomie na univerzitě v Helsinkách.
5. Itálie: Dr. Palmieri, řádný profesor soudního lékařství a kriminalistiky na univerzitě v Neapoli.
6. Chorvatsko: Dr. Milo Slavić, řádný profesor soudního lékařství a kriminalistiky na univerzitě v Zágrebu.
7. Holandsko: Dr. de Buriat, řádný profesor anatomie na univerzitě v Groningen.
8. Protektorát Čechy a Morava: Dr. Hájek, řádný profesor soudního lékařství a kriminalistiky v Praze.
9. Rumunsko: Dr. Birke, soudní lékař rumunského ministerstva spravedlnosti a první asistent v ústavu pro soudní lékařství a kriminalistiku v Buzauresti.
10. Švédsko: Dr. Naville, řádný profesor soudního lékařství na univerzitě v Ženevě.
11. Slovensko: Dr. Subík, řádný profesor patologické anatomie na univerzitě v Bratislavě, šéf státního zdravotnictví na Slovensku.
12. Maďarsko: Dr. Orsos, řádný profesor soudního lékařství a kriminalistiky na univerzitě v Budapešti.

Při pracích a poradách této delegace byli dále přítomni:

1. Řádný profesor soudního lékařství a kriminalistiky na univerzitě v Breslau dr. Buhiz, kterého pověřilo vrchní velitelství branné moci vedením výzkumu v Katynu.
2. Inspektor zdravotnictví dr. Costedest, kterého pověřil šéf francouzské vlády, aby byl přítomen práci komise.

Objevení hromadných hrobů polských důstojníků v lese u Katynu nedaleko Smolenska, o němž německé úřady nedávno zvěděly, příměří říšského vědeckého zdravotnictví dr. Contillo, aby pozval imenovanou odbornou analýzu z různých evropských zemí do Katynu k prohlídce tohoto nálezů, aby tak přispěl k objasnění tohoto jedinečného případu.

Komise vyslechla osobně několik ruských domnělých svědků, kteří kromě jiného poznamenali, že v březnu a dubnu 1940 byly na nádraží Štětovo blízko

Štábní podle

Berlin. Viktor nemocný utrpěl v Katyni. Viktor v Beve stum a světoz páchot.

(Pokračování na 2. straně)

Národní politika referuje o výsledcích mezinárodního šetření

Zdroj: ANM

12 *Národní politika*, 20. 3. 1943, s. 3.

13 Tamtéž, 31. 3. 1943, s. 3.

14 BENEŠ, Edvard: *Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-45*. Orbis - Družstevní práce, Praha 1946, s. 202-207.

15 *Národní politika*, 15. 4. 1943, s. 2.

vydal na pravidelné týdenní poradě šéfredaktorů českého denního tisku 16. dubna 1943: V souvislosti s hlasy tisku objasněte znovu obšírně také z českého hlediska hromadnou vraždu v lese katynském. Nutno zvláště vyzdvihnout židovský původ tohoto hrozného zločinu, a v souvislosti s tím nutno obratně poukázat na tu okolnost, že mezinárodní Židovstvo udává tón a zaujímá vedoucí postavení jak v plutokraciích, tak i v bolševismu. Důkaz pro to, že jak v bolševismu, tak i v jeho zdánlivém extrému, plutokracii, vedoucím živlem je Židovstvo, doporučuje se hledati v těch událostech resp. historickém dění století devatenáctého, které souvisí se vznikem mezinárodního marxismu a komunismu. Je vám asi známo, že při vzniku vyhrcozeného kapitalismu v důsledku technizace průmyslu zaujímalo Židovstvo vedoucí postavení a že tak prakticky mělo hlavní podíl na vzniku dělnického proletariátu. Totéž Židovstvo však velmi brzy poznalo, že vznik dělnického proletariátu znamená pro ně v dohledné době velmi značné nebezpečí. Je proto zajímavé, že se v čelo tohoto dělnického proletariátu postavili právě dva Židé, Marx a Lassalle, a je tedy jasné, že zde pracovala jednotná režie s rozdělenými úlohami. Poukažte proto na tento příklad, až budete v souvislosti s katynskou hromadnou vraždou zdůrazňovati její židovský původ a vedoucí postavení Židů v bolševismu a plutokracii. Zvláště pozoruhodnou je ta okolnost, která je zároveň dokladem pro tvrzení o vedoucím postavení Židovstva v obou zmíněných zdánlivých extrémech, že totiž moskevský rozhlas dementuje katynské události, které byly prokázány vykopávkami, identifikacemi, svědeckými výpověďmi a svědectvím za-

Nahoře: Duben – červen 1943. Němci provádějí exhumaci práce v katyňském lese za „asistence“ zástupců tisku.

Foto: Muzeum Katyně, Varšava

Dole: Mrtvá těla v katyňském lese

Foto: Muzeum Katyně, Varšava

hraničních novinářů, s ledovým chladem a líčí je jako německou propagační sláťaninu. Naproti tomu poznáte oddělenou úlohu plutokracie v komentáři časopisu „Göteborgs Handels- und Schifffahrtszeitung“, který označuje zprávy o těchto událostech, ačkoliv jsou potvrzovány zahraničními novináři a doloženy obrazovými dokumenty, jako „pěknou historku“, kterou si Němci vymysleli, aby způsobili roztržku v řadách spojenců. V této nestydatosti na obou stranách poznáváte opětně rozdělené role společné režie. Poukažte svým čtenářům poněkud všeobecněji též na to, že i na této válce má vinu mezinárodní Židovstvo, které štve národy proti sobě. Doporučuji vám též, abyste ve svých pojednáních o hromadné vraždě katynské porovnali stručně způsob tohoto vraždění (střelná rána do týlu) se způsobem, jímž byly provedeny v Protektorátu obě vraždy GPU, o nichž se nedávno v českém tisku obšírně psalo.¹⁶ Propagandistickému využití Katyně věnoval Wolmar osobně velkou pozornost, pouštěl se do kritiky některých příspěvků českých novinářů, např. na další pravidelné poradě šéfredaktorů 6. května 1943: *Typický příklad, jak lehkomyšlně se často píší politické úvahy, byl před několika dny ve významném pražském listě. V článku o lčení českého soudního lékaře, jenž byl v Katyně, píše zmíněný redaktor, aniž by přihlížel k celé souvislosti, toto: „Sověťům nestálo za to, aby deportovali polské důstojníky do vnitra země, když se německé vojsko blížilo ke Smolensku. Osudný duben 1940...“ atd. V dubnu 1940 nebylo ještě vůbec válečného stavu mezi Německem a Sovětským Ruskem. Co si*

má říci čtenář, který sám zpozoruje, že to, co tu bylo napsáno, je žvást? Nehledě k tomu, že v tomto speciálním případě by se mohlo podle okolností soudit na velmi ošklivý a zlý úmysl, který je úplně ve smyslu sovětské agitace. Tamluví totiž o tom, že tyto polské důstojníky pobili Němci. Právě proto byla tam pozvána mezinárodní komise, aby zjistila termín hromadné vraždy, a tato jednoznačná zjištění mezinárodních znalců, kteří podali svá dobrá zdání, se uvádějí u řady čtenářů v pochybnost tímto lehkomyšlným a neobratným způsobem, jakým redaktor o věci psal. Jsem nucen udělit příslušnému redaktoru ostrou důtku a ať vezme na vědomí, stane-li se to ještě jednou, že bude z novinářského povolání odstraněn. Varuji před takovými případy.¹⁷

V pozadí veřejné kampaně ovšem stál zájem německých bezpečnostních orgánů zjistit reakce obyvatel na tuto událost i na německý (a kolaborantský) výklad masakru. Odpor obyvatelstva vůči okupantům byl však značný a ani odhalení skutečných okolností katynské vraždy (byť v silně nacistickém hávu) nevzbuzovalo v lidech důvěru. O tom svědčí i drobná poznámka v denním hlášení (Tagesbericht) pražské úřadovny služby Sicherheitsdienst RF SS ze dne 17. 6. 1943, tedy po hlavní vlně kampaně: *Dne 16. 6. byla v Praze I v Husově ulici – známým způsobem – umístěna nálepka s nápisem „Katyň? Lidice!“¹⁸ Nedůvěru potvrzuje i deník historika Jana Slavíka, který si 16. dubna 1943 zapsal: *Noviny jsou plny zpráv o odhaleném hromadném hrobě polských důstojníků, kteří prý byli povražděni**

16 GEBHART, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.): *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava. Edice tiskových konferencí z let 1939–1945*. Karolinum, Praha 2010, s. 517–518.

17 Tamtéž, s. 528.

18 Národní archiv (dále jen NA), fond (dále jen f.) Úřad říšského protektora (dále jen 114), karta (dále jen k.) 309, signatura (dále jen sign.) 114-310-6, denní hlášení 17. 6. 1943 (překlad tohoto i dalších citací z dokumentů Lucie Stehlíkové). Nálepky byly dílem komunistické odbojové skupiny „Přehledy“ soustředěné kolem Miloše Hájka, mj. budoucího signatáře Charty 77. Více LACHOUT, Václav – BĚLAČKOVÁ, Vendula (eds.): *Předvoj. Historie – vzpomínky – dokumenty 1943–1945. Sborník příspěvků ke konferenci Sdružení domácího odboje a partyzánů Předvoj*. Předvoj, Praha 2005, s. 58.

bolševiky, když roku 1939 padli do jejich zajetí. Zvláštní polská delegace zjišťuje totožnost zavražděných důstojníků. To dnes šíří Němci, kteří mají na svědomí miliony Poláků a kteří denně ohlašují popravy českých velezrádců. Lidé, kteří se zemí srovnali Lidice atd. Hominum monstra!¹⁹ Jan Slavík přitom patřil ke kritickým znalcům sovětské reality a nelze ho podezřívát z velkých sympatií ke komunistickému režimu.²⁰

Nacistická tajná služba ovšem rozlišovala mezi dopadem celé kampaně na německé obyvatelstvo Protektorátu a na obyvatelstvo české. Poměrně obsáhlé hodnocení několikaleté kampaně pochází již ze 17. dubna 1943, kdy se stran reakcí německého obyvatelstva objevuje následující hlášení: Zavraždění cca 12 000 polských důstojníků v lese u Katyň vyvolalo u německého obyvatelstva velký rozruch. Všeobecně se míní, že lidé dosud sice měli ty nejhorší představy o bestialitě metod GPU, ale že je něco takového opravdu možné, dokazuje pouze poslední bolševický projev podlidství. Vyhodnocení propagandy tohoto případu je hodnoceno jako obratné a věří se, že se tímto nabízí jedinečná příležitost předvést celému světu, co by znamenal bolševismus a co by měla Evropa očekávat, pokud by velmoci Osy měly prohrát boj s bolševismem. Vyjadřuje se všeobecný názor, že tento případ je určen k tomu, aby přinesl rozbroje do kruhů polských emigrantů v Anglii. Aby Německo dokázalo, že je dnes zastáncem objektivní pravdy a soucítí s polskými city, muselo by se spojit s Angličany proti jejich dosavadnímu sovětským spojencům, navzdory anglickým „studeným čumákům“. Vedle tohoto nechybí však ani hlasy, které kritizují celou podivnou propagandu kolem případu. Zaznívají názory, že při všech ohledech na nutnost podobné propagandy vzniká

přesto dojem, že Němci, kteří byli zabiti v Brombergu Poláky, neměli tolik uznání, kolik se ho nyní dostává polským důstojníkům.²¹ Pozitivní ohlas u německého obyvatelstva byl jistě mimo jiné dán i reálnými obavami o výsledek německého válečného dobrodružství, proto byla věnována pozornost i mezinárodním aspektům, kdy nacistické vedení spoléhalo na negativní reakce britských a amerických kruhů.

Oproti tomu si musela tajná služba SS přiznat ve stejném hlášení, že podobný kladný dopad nelze očekávat u českého obyvatelstva, zvláště u vědomí brutálních německých metod a represí: Zveřejněné zprávy o masové vraždě polských důstojníků vnímali Češi rozdílně. Ačkoli se část Čechů, stejně jako v podobných situacích, snažila tyto zprávy opět zpochybnit jako nepravdivé a představit je jako „čistou, ale velmi šikovní propagandu“, dodávali i tito lidé, že „něco pravdy na tom být musí“. Další reakce a komentáře ze strany Čechů jsou velmi opatrné a zdrženlivé. Bylo však zřetelné, že i Češi, kteří sami považovali Němce za nepřítel, byli touto vraždou velmi pobouřeni a poukazovali s odporem a rozhořčením na tyto bolševické metody. Tak vysvětluje např. česká inteligence, že bolševické podlidství je vlastně nevypočitatelné a člověk musí být rád, že se bolševici v roce 1938 neobjevili jako spojenci bývalého Československa. V takovém případě by dnes nebyl naživu jediný příslušník české inteligence. Český národ mohl teprve nyní posoudit, kolik utrpení mu bylo ušetřeno obsazením Čech a Moravy německým vojskem. [...] Vedle toho bylo ovšem ze strany Čechů stále dokola prohlašováno, že se tato věc nesmí brát vážně, neboť Německo se v žádném případě nechová jinak. Toto dokazují údajná masová střelení Židů a Poláků v Generalgouvernementu, která

představují stejnou metodu. V této souvislosti se v „septandě“ (např. v Mor. Ostravě a Plzni) vynořily dříve ojedinělé fámy, že Němci nejednají jinak ani s Čechy, což má dokázat zacházení v koncentračním táboře Osvětim, kde mělo údajně zemřít mnoho Čechů. Osvětim jistě vzala více lidských životů než Katyň. V Plzni prohlásili Češi, že tento koncentrační tábor je všude známý jako „postrach Čechů“, neboť každý Čech, který tam byl poslán, po čtyřech měsících jistě už nežije. Němci by se proto neměli tolik rozhořčovat nad vraždou polských důstojníků, neboť právě v tomto ohledu nejsou v jejich a bolševických metodách žádné velké rozdíly.²² Jakkoliv se pak hlášení Sicherheitsdienstu snaží chytat každého protisovětského prohlášení ze strany českého obyvatelstva, začínalo být zřejmé, že nedůvěra vůči jakékoliv německé propagandě je v jistém smyslu nezlomitelná.

Jak již bylo zmíněno výše, tyto události samozřejmě zasáhly i do mezinárodní politiky – to když západní polská politická emigrace v čele s generálem Sikorským žádala od svých spojenců vysvětlení celé věci a oprávněně podezřívala z katyňského masakru právě Sovětský svaz. Churchill i Roosevelt byli postaveni před složitou otázkou již tak nedobrých polsko-sovětských vztahů, do nichž Katyň zasáhla zcela mimořádným způsobem. Polská otázka obecně byla v polovině roku 1943 velkým tématem Spojenců, které se týkalo i československé zahraniční politiky a bezprostředně ovlivnilo i cesty prezidenta Beneše do USA v květnu 1943 a do SSSR v prosinci téhož roku. Během amerického pobytu v jedné z moskevských depeší (zaslané 29. května 1943) Kopecký informoval Beneše, že ...vesměs se kritizuje polský postup o domnělém

19 BOUČEK, Jaroslav (ed.): Jan Slavík. Válečný deník historika. Academia, Praha 2008, s. 271.

20 Již v roce 1935 vydal Jan Slavík přelomové dílo *Leninova vláda 1917–1924*, které otevřeně pojmenovávalo první fázi komunistické diktatury a dodnes je mimořádnou ilustrací procesu vzniku bolševického Ruska.

21 NA, f. 114, sign. 114-309-2, k. 308, denní hlášení 17. 4. 1943.

22 Tamtéž.

nalezení mrtvol Poláků v Katyni.²³ Kritikou bylo v Kopeckého zprávě samozřejmě míněno jednoznačné odmítnutí odpovědnosti za masakr ze strany Sovětského svazu. Protektorátní tisk si mezinárodního rozměru celé věci také podrobně všimal, jako např. 16. dubna 1943 v článkách *Polská emigrace v Londýně nad hrobem polských důstojníků* či *Poláci u hrobu svých důstojníků*.²⁴ Články se netýkaly pouze důsledků katyňského masakru, ale i otázky sovětsko-polských hranic – zajímavým způsobem tak nevyřčeně směřovaly k poválečnému uspořádání Evropy bez německé nadvlády.

Na situaci reagovalo i ilegální *Rudé právo*, a to ve vydání z 20. května 1943, kde se objevily komentáře jak ke Katyni, tak obecně k sovětsko-polským vztahům. Tvzení o německé vině zde byla samozřejmě nezpochybnitelná, nechyběla ani analýza mezinárodního dopadu celé záležitosti i pozadí německé propagandy: *Veřejné mínění Anglie a Ameriky, o něž nacistům šlo, odpovídá: jací jste hloupí hitlerčáci, domníváte-li se, že nás nachytáte na nový trik podobný Říšskému sněmu. V protihitlerovském světě nikdo nesedl na lep, o tom se již nacisté přesvědčili. [...] Pokud se nás Čechů týče, sledují katané českého lidu svou lži o sověť. vraždách u Katynu tento účel: Nacisté vědí, že Češi je nenávidí a že s touhou pohlíží k východu, odkud očekávají osvobození, ale myslí – snad se nám aspoň podaří zosklivit Čechům i bolševiky. Dosáhneme-li, aby začali říkat, že nacisti a bolševici jsou jedna banda, docílíme mnoho. [...] Nacisté vědí, že jim Češi nepadnou do náruče s prosbou o ochranu před bolševiky, za tak hloupé nás nemají. Doufají však, že český lid alespoň přestane vyvíjet odpor proti německým vetřelcům, že ustrne v pasivitě, jsouce rozhořčen nad domnělými zvěrstvy*

23 New York Public Library (dále jen NYPL), f. Ján Papánek, Box 12, depeše Kopecký – Beneš, 29. 5. 1943.

24 *Národní politika*, 16. 4. 1943, s. 2.

25 *Rudé právo*, ročník V. (v ilegalitě), č. 5, 20. 5. 1943. Viz *Rudé právo* (edice dochovaných ilegálních výtisků Rudého práva z doby nacistické okupace). Svoboda, Praha 1971, s. 407.

26 Tamtéž, s. 408.

Profesor Buhtz pracuje i v dešti dále, pracuje bez rukavic, nahýma rukama. Nachází stopy po bajonetech. Dokumenty se řadí k sobě. Zatím už rozhlasoví reportéři začínají první rozhovory. První mluví Polák Kozlovski; nejistě, chybí mu náhle slova, je vskutku zdrcen. "Když si uvědomím, že celá válka s Německem nás stála tisíc důstojníků – a tihle zde už vůbec neválčili a nebyli zajati v boji". Mluví Španěl, mluví oba Finové. Vasiljev rozmlouvá s ruskými venkovany, kteří sem byli pozváni; a oni mu vyprávějí, čeho zde byli před třemi léty svědky a jak zvolna na tajné hroby přišlo.

Obešli jsme celou smutnou prohlubeň a sladký zápach nám skoro nedovoluje vydechnout. Vlám Vercknocke si první zastírá tvář: "Viděl jsem. Jsem přesvědčen. Ale už nemohu dál". Uchylujeme se spolu k ohní z větvi a nastavujeme tvář raději štiplavému dýmu, abychom unikli ovzduší té sladkosti rozkladu. Pak už odjíždíme. Práce pokračuje. Červený kříž vlaje nad lesem, který prý skrývá ještě možná víc zlých tajemství. "Tohle moci zapomenout!" říká Pillecyn. "To je na celý život". Ale ~~ještě~~ ještě se k nám sladkost smrti jednou vrátí v domku u cesty, kde jsou sebrány všechny zachovalé písemnosti, dopisy důstojníků, jejich poznámky. Procházíme mezi zasklenými stoly a čteme řádky dávno ~~přes~~ napsané. Mrtvý číslo 19., jehož jméno zjištěno nebylo, zapsal si v dubnové noci 1940: "Celý svět spí a neví nic o tom, že..." Zbytek je nečitelný.

S ulehčením dýcháme svěží vítr ruské roviny, když vyrážíme k odjezdu. Katynský les se nám vzdaluje. A s ním svědectví nepochopitelné nelidkosti, na jejíž příčinu snad ani nelze najít lidsky srozumitelnou odpověď. Máme pocit radosti, když jsme zase mezi roztráštěnými zemi Smolenska, mezi živými, v ovzduší, kde lze dýchat a žít. Ale ještě dlouho lpí na našich kabátech sladký pach, kterého se hrozíme.

Část projevu Františka Kozíka proneseného v dubnu 1943 v rozhlasu

Zdroj: archiv Českého rozhlasu

bolševiků.²⁵ Na závěr se v příspěvku SSSR a Polsko objevila také obsáhlá informace o tom, že poválečný vývoj se bude odvíjet v duchu skutečného partnerství Sovětského svazu a Polska. Článek byl zakončen patetickým výkřikem: *Je to jasná odpověď i na*

*štvance českého zglajchšaltovaného tisku ve službách nacistů, kteří chtějí rozrazit český národ lží, že Stalin chce okupovat celou Evropu.*²⁶ Není třeba dodávat, že realita byla přesně opačná než rétorika komunistického ilegálního tisku.

Ve stejném období, kdy se na území Protektorátu spekulovalo o sovětsko-polských vztazích, a dokonce i o budoucích hranicích, přitom skutečně probíhala těžká jednání Spojenců o budoucím uspořádání Evropy, jak o tom svědčí záznam z jednání Churchilla s Benešem v lednu 1944 po podpisu sovětsko-československé smlouvy: *Churchill plně souhlasí ve všem s názory Stalina co do řešení otázek polské věci hraniční mezi Německem, Polskem a SSSR a ohledně věcí našich. Zdůraznil mi, že chápal plně a uznává nutnost společné hranice československo-sovětské, plného transferu Němců z republiky, a velmi oceňoval význam československo-sovětské smlouvy [...]. Také Eden zdůraznil, jak se těší, že se to všechno takto mezi námi a Rusy vyvíjí, a souhlasí plně s naší smlouvou. Vyslovuje pouze obavy, že neví, jak to má říci Polákům ohledně Královce. Dosud jim nic o tom neřekl.*²⁷ Katyň každopádně zůstávala téměř nepřekročitelnou křižovatkou polsko-sovětského vztahu. Navíc křižovatkou, na které se i válečné mocnosti musely rozhodnout, komu dají přednost. Skutečností potom zůstává, že došlo k reálnému obětování západní polské emigrace ve prospěch přímého sovětského vlivu na budoucí vývoj Polska.

Protektorátní tisk pokračoval i v druhé polovině dubna v silné protisovětské propagandě. Citujme opět deník historika Jana Slavíka, tentokrát z 18. dubna 1943: *V novinách stále se hemží zprávy o bestialním povraždění 12 tisíc polských důstojníků u Smolenska. Bestialita se stupňuje. Dnes se v pražském rádiu hlásilo, že tito důstojníci nebyli zavražděni, nýbrž spoutaní byli hromadně pohřbeni zaživa! Ale co platna všechna propaganda.*

*Němci jsou přes půldruhého roku u Smolenska a teprve teď našli tyto obrovské hroby.*²⁸ Následně po 20. dubnu zapojila propaganda do svědectví o katyňském zločinu také protektorátní osobnosti. Jako první se objevily informace o spisovatelské delegaci přímo na místě tragédie. Jedenáctičlennou mezinárodní delegaci pozvalo do Katyně německé ministerstvo propagandy. Informace přinesl jak rozhlas, tak prakticky všechen tisk. Např. v *Národní politice* vyšel 27. dubna 1943 velký článek *Evropští básníci u katynských hrobů*, kde již byla ve zprávě z 24. 4. 1943 zmíněna i osobnost Františka Kožíka. Návštěva se uskutečnila konkrétně 20. dubna 1943 a tisk líčil průběh dramatickým a patetickým způsobem: *Jedenáct evropských básníků stojí u katynských hrobů. Španěl vedle Fina, Ital vedle Vlása, Vallon vedle Čecha. Jejich evropanství se vyjadřuje jejich oděvem, jejich pohledy, každým jejich gestem. Pospolitost staletého kulturního vývoje dala jim své ražení... Mezi ruským obyvatelstvem, jež bylo bolševismem stlačeno až do primitivnosti, se vyjímají jako zástupci jiného světa. Je to svět náš, který hájíme. Německý svět dovede zabránit „Katynu“, chystanému evropské kultuře.*²⁹ O tři dny později pokračuje *Národní politika* článkem *Evropští spisovatelé o katynské vraždě*, který se snaží již přímo citovat i Františka Kožíka: *Nejotrěsnějším dojmem působí deníky a dopisy, nalezené u zastřelených obětí. František Kožík vypráví, že v denících, které viděl, se stále vyslovuje naděje „brzy budeme vyměněni nebo propuštěni“. Zápisy končí vesměs v březnu 1940 a také dopisy u mrtvých jsou nejpozději do této doby...*³⁰

Samotný František Kožík podal nejucelenější svědectví o návštěvě

v patnáctiminutovém projevu vysílaném rozhlasem 30. dubna 1943 o půl deváté večer. (Spisovatel ostatně byl v té době v rozhlase zaměstnán.) Jedná se o text o rozsahu necelých pěti stran, ve kterém se Kožík snažil celou návštěvu popisovat poměrně subjektivním stylem básníka a zjevně se nechtěl pouštět do žádných jednoznačných soudů. Ve svém vystoupení přitom informoval i o postojích dalších členů delegace, např. polského vědce profesora Kozlovského, a to konkrétně slovy: *O Katynu se zatím moc nemluví, jen na sklonku večera se otevřeně citují hlasy pochybností. Všichni se dívají na Poláka Kozlovského. „Naši emigranti to uznali! Co chcete víc?“ praví. „Je to naše věc, nás se to týká. Bylo by přece tak lehké obrátit německou propagandu naruby. Stačilo by, kdyby Moskva řekla, kde se zdržuje té chvíle Smoravinski a jeho důstojníci.“³¹ Proč to neřekne, ne, ne, o tom ani nechci diskutovat.“³² Velkou část Kožíkova projevu následně přebíral i denní tisk, jak o tom svědčí např. následující ukázka z jeho textu, popisující již přímo místo tragédie: *Vyvrácené lebky civějí do nebe. Podivným dojmem působí ty drobné předměty, které jsou nalézány v šatech: dopisy, deníky, cvikr, tužka, všechno, co si důstojníci zachovali i v zajetí a co s nimi bylo pochováno. Všude poletují vysoké polské bankovky, které měli mrtví uschovány; doufali stále, že budou vyměněni. Obešli jsme celou smutnou prohlubeň a sladký zápach nám skoro nedovoluje vydechnout. Uchylujeme se spolu k ohni z větví a nastavujeme tvář raději štiplavému dýmu, abychom unikli ovzduší té sladkosti rozkladu. Pak už odjíždíme... S ulehčením dýcháme svěží vítr ruské roviny, když vyrážíme k odjezdu. Katynský les se nám vzdá-**

27 NYPL, f. Ján Papánek, Box 12, depeše Beneš – Fierlinger, 12. 1. 1944.

28 BOUČEK, Jaroslav (ed.): *Jan Slavík*, s. 272.

29 *Národní politika*, 27. 4. 1943, s. 3. Podobný článek vyšel 27. 4. 1943 v *Českém slově* pod názvem *Evropští básníci u katynských hrobů*.

30 *Národní politika*, 30. 4. 1943, s. 2.

31 Ostatky generála Mieczysława Smorawinského byly přitom ukázány polské delegaci z Krakova, Varšavy a Lublinu již 10. dubna 1943. KOVÁCS, István: *Pilsudski...*, s. 130.

32 *Archiv Českého rozhlasu*, rozhlasový projev Františka Kožíka, 30. 4. 1943, s. 1.

luje. A s ním svědectví nepochopitelné nelidskosti, na jejíž příčinu snad ani nelze najít lidsky srozumitelnou odpověď.³³

František Kožík se ke své katyňské cestě později několikrát vrátil. Ve svých pamětech z roku 1995 zmiňuje skutečnost, že původně měl být do Katyně vyslán spisovatel Jan Drda, kterému se ovšem podařilo z celé záležitosti vymluvit, a volba tedy padla na něj.³⁴ V pamětech Drdovi ještě vyčítá, že o jeho nominaci věděl předem a nevaroval ho. Líčí dále svoji snahu vyhnout se vyslání, ale vedení rozhlasu dle jeho slov argumentovalo vůlí vyšších míst. Ohledně svého vnitřního rozpoložení píše: *Věděl jsem, že jet do Katynu znamená především potvrdit nacistickou lež. [...] Bylo mi, jako bych byl nucen k sebevraždě.*³⁵ Dále se ohlíží za samotnou cestou na Ukrajinu: *S hrůzou v srdci jsem stále myslel na článek, který budu muset napsat. Psal jsem jej v duchu předem a umiňoval jsem si, že rozhodně nesplním, co ode mne Němci žádali. Slovo po slovu jsem vážil a lepil k sobě. Rozhodně jsem se chtěl vyhnout každé zmínce o pachatelích zločinu. Když nás dovezli na letiště a vstoupili jsme do letadla, byl jsem vysílen psychicky i fyzicky. Bylo mi zle a přál jsem si jediné: aby partyzáni nízko letící letadlo sestřelili a abych měl ode všeho navždy pokoj.*³⁶ V rámci situace po roce 1948 se však Kožík vyjádřil k celé ožehavé věci také během pohnutých padesátých let, konkrétně v roce 1952, článkem *Katyň očima pravdy* v mnoha periodikách, např. v tehdejších *Literárních novinách*. Jeho text vyzníval tentokrát skutečně jednoznačně, ovšem v neprospěch údajných německých viníků: *Sovětská komise pověřená vyšetřením zločinu v katyňském lese vydala už na podzim 1944 naprosto přesvědčivou zprávu o popravě polských důstojníků prove-*

František Kožík na fotografii z 28. února 1951

Foto: ČTK

dené nacisty a doložila ji množstvím bezpečných svědectví a podrobností; její český překlad, který u nás vyšel krátce po květnu 1945, jen potvrdil, co naše veřejnost dávno předpokládala: že totiž v Katynu šlo o jeden z velkých nacistických zločinů této války a že se nacistická propaganda podvodně snažila svrhnout vinu na jiného a očernit lživě Sovětský svaz.³⁷

Kožíkovy postoje byly již během celé kampaně roku 1943 logicky formovány dohledem německých propagandistických i bezpečnostních orgánů, jak o tom svědčí další ze známů pražského Sicherheitsdienstu, tentokrát ze 4. května 1943. Denní hlášení se obsáhle věnuje vnímání informací o Katyni a hodnotí roli

Františka Kožíka: *Zveřejněné informace o vraždě v katyňském lese měly, jak tvrdila česká strana (Praha), jasně dokázat, že vlády emigrantů v Londýně představují zcela nesměrodatná fakta. Mělo být zřejmé, že zájmy londýnské Benešovy vlády měly ustoupit zájmům Londýna a Moskvy a v případě potřeby jim být bez váhání obětovány, jako se to stalo nedávno i u polské emigrantské vlády. Totalitní působení bolševismu na evropský prostor by nemohlo být v žádném případě Anglií ovlivněno nebo zcela znemožněno. Proto by Čechům zbývaly pouze dvě možnosti: buď setrvat pod německou vládou, nebo, a to je ještě horší, být vydáni bolševismu. Zpráva, toho času na mnoha místech (Moravská Ostrava) oblíbeného spiso-*

33 *Národní politika*, 2. 5. 1943, s. 3.

34 KOŽÍK, František: *Vzpomínky*. Orbis, Praha 1995, s. 211.

35 *Tamtéž*, s. 212.

36 *Tamtéž*, s. 213.

37 *Literární noviny*, 1952, č. 6, s. 10.

Dne 7. května 1943 se v pražském Pressklubu konalo setkání zástupců tisku s českými „katyňskými“ svědky

Foto: archiv J. Čvančary

vatele dr. Kožíka, o vraždě v Katyni měla velký ohlas především mezi inteligencí, protože Kožík nebyl považován za „aktivistu“. Také Kožíkova rozhlasová přednáška minulou neděli o jeho dojmech z Katyně byla příznivě přijata většinou Čechů z různých společenských vrstev. K. sám se ovšem v jednom rozhovoru se známým vyjádřil, že z té cesty mnoho neměl. Nejdřív měl být zcela vyčerpaný letem do Smolenska a potřeboval prý celý den odpočívat a potom se mu v katyňském lese udělalo tak špatně ze zápachu mrtvol, že nebyl schopen vnímat mnoho dojmů

a podržet si je.³⁸ Z tohoto záznamu je patrné, že Kožíkovo vystoupení bylo hodnoceno na jedné straně jako úspěšné, zejména z hlediska věrohodnosti pro protektorátní intelektuální kruhy, na straně druhé nebyl Kožík schopen žádné další výraznější spolupráce na celé záležitosti. Svůj odtažitý postoj ještě zvýraznil odmítnutím členství v zakládané Lize proti bolševismu.³⁹ V každém případě to však nebránilo Státní bezpečnosti, aby po roce 1948 vyvíjela na spisovatele nátlak a nutila ho úspěšně ke spolupráci.

Kožíkovy osudy po roce 1945 byly totiž více než komplikované. Angažoval se nejprve v národně socialistické straně a jeho snahy o vstup do KSČ zmařila po roce 1948 závodní organizace strany v rozhlase právě s odkazem na katyňský případ. Jak bylo uvedeno výše, snažil se stigma katyňského lesa zbavit veřejným vystoupením jak v roce 1952, tak i následně v roce 1955. O rok později se dostal přímo do hledáčku Státní bezpečnosti a ve svém životopise pro bezpečnostní orgány se ke katyňskému případu v červnu 1956 znovu vrátil: V dubnu

38 NA, f. 114, k. 308, sign. 114-309-2, denní hlášení 4. 5. 1943. Časté citace hlášení z Ostravy jsou logické vzhledem k citlivosti celého případu ve slezském prostředí.

39 Ve svém ohlédnutí za „perzekuci“, která následovala po odmítnutí vstupu do Ligy proti bolševismu, uvádí hned v několika materiálech jako největší újmu zákaz provozování svých dramát na protektorátních divadelních prknech, což mu po válce potvrzoval pro státní orgány i Oldřich Nový. Uprostřed okupační atmosféry věznění a poprav jde skutečně o velmi subjektivní vnímání umělce.

1943 jsem byl protektorátními činiteli a vedoucími rozhlasu přinucen k jízdě do Berlína a do Smolenska ke shlednutí hrobů v Katyni. Snažil jsem se vši silou cestě vyhnout, ale delegace tam byly uskutku (jak to charakterisovala sovětská úřední zpráva) „zavlečeny“. Mně vyhrožovali, že jde „o život celé mé rodiny“. Snažil jsem se vyhnout aspoň každému způsobu pomoci nacistické propagandy a ani můj článek, který jsem musel po návratu napsat, nemluvil ani písmeno proti Sovětskému svazu. Myslím, že se mi naopak podařilo dát české veřejnosti najevo i své myšlení, i že jde o falešnou nacistickou propagaci. Pro tento článek, který Němci považovali za dvojsmyslný, začal jsem mít různé nepříjemnosti, které se zvýšily, když jsem krátce na to odmítl ustoupit do chystané Ligy proti bolševismu. Jako jeden ze známějších spisovatelů jsem byl vyhlášen do vedení, ale odmítl jsem i prosté členství. Byl jsem K. H. Frankem zapsán do seznamu sabotérů, moje hry musely zmizet během dne z repertoáru divadel („Meluzína“ a „Komediant“) a má literární činnost byla zakázána. Též má žena byla vyhozena z divadla. V květnu 1945 jsem se zúčastnil revoluce při odzbrojování esesáků v rozhlase, pak na Vinohradech. O tom mluví osvědčení kontrolně zpravodajské komise NV Praha XII. z 8. VI. 45. Má činnost za okupace byla prověřena na všech působistiších, záv. radou a ředitelstvím Čs. rozhlasu, komisi Syndikátu čs. spisovatelů, disciplinární radou Svazu českých filmových pracovníků a též očištnou komisí ÚNV, jíž byl materiál z rozhlasu na mé vlastní přání postoupen. Nálezací komise vyslovila jednomyslné zastavení řízení. Protože jsem se pokud šlo o vynucenou cestu do Katyně cítil opravdu bez viny, dal jsem svůj článek přeložit a prostřednictvím s. Ivana Olbrachta byl předložen

též sovětskému velvyslanectví k posouzení. Po vyjádření kult. atašé Syvtěnka byla mi též poskytnuta všechna možnost k další práci. V březnu 1952, když byla obnovena kampaň proti Sovětskému svazu, vrátil jsem se k této věci a otiskl jsem ve všem našem tisku „Katyn očima pravdy“, kde jsem se snažil svými zkušenostmi z cesty vyvrátit lži cizí propagandy, moje svědectví bylo citováno i sovětskými listy.⁴⁰

Stín Katyně v kombinaci se senzitivní povahou českého spisovatele vedl nakonec k založení jeho svazku informátora pod krycím jménem „Medard“ v květnu 1957. V Kozíkových materiálech je Katyň prakticky vždy zmiňována jako kompromitující událost jeho dosavadního života, nenajdeme zde však jednoznačnou tezi, že se má Katyň stát konkrétním nátlakovým tématem. Spíše byla využita spisovatelova touha po úspěšné kariéře a katyňská kapitola byla vedlejším podpůrným argumentem. Ještě během podzimu 1956, když se Státní bezpečnost snažila Kozíka získat ke spolupráci, hovoří záznam npor. Olšanika a por. Točíka o spisovatelově skepsi k jeho společenské roli a využitelnosti pro spolupráci právě v souvislosti s Katyní: *Upozornil na to, že žije málo společensky od svého disciplinárního řízení pro okupační článek (návštěva a článek ke Katyni).*⁴¹ V každém případě došlo k dohodě o spolupráci a svazky pokrývající období mezi květnem 1957 a koncem roku 1960 hovoří o pětasedmdesáti schůzkách a více než sedmdesáti předaných zprávách převážně informativního charakteru,⁴² zejména pokud šlo o zahraniční cesty a názory osobností z oblastí literatury a filmu. Státní bezpečnost zaujala i skutečnost, že během vojenské služby ve třicátých

letech byl Kozík přidělen ke zpravodajům. Pokud jde o charakter spolupráce a úroveň zpráv, o Kozíkově přístupu docela dobře vypovídá záznam npor. Olšanika z ledna 1959: *Jeho zprávy jsou průměrné kvality. Ze začátku měl výhrady ke spolupráci. Později se změnil a na schůzky nyní dochází kdykoliv se mu zatelefonuje. V docházce je přesný. Je dosti snaživý, avšak ke zprávám musí být hodně dotěžován. Bojí se, aby na základě jeho zpráv nebylo někomu ublíženo.*⁴³ Obecně lze konstatovat, že se projevovala spisovatelova vrozená opatrnost a snaha zůstatvat při sestavování zpráv u obecných tezí. V roce 1962 zpráva ze svazku konstatuje, že aktivnější spolupráci brání onemocnění informátora (infekční žloutenka). V roce 1972 byl Kozík s ohledem na věk a zdravotní stav převeden do kategorie důvěrník a roku 1987 se pak objevuje návrh předat spis do archivu. Záležitost Kozíkovy spolupráce je však samostatnou a složitou kapitolou, která není tématem tohoto příspěvku. Jakýmsi smutným epilogem byla v roce 1989 žaloba, kterou na spisovatele podal Lubomír Bauer z Brna. Ve vyšetřovacím spisu se píše: *Dne 20. 3. 1989 došlo Lubomírem Baurem, bytem Brno k podání písemného oznámení Krajské prokuratury v Brně o tom, že v časopise „Výběr“ vycházejícím ve 40. letech došlo k otištění článku „Co jsem viděl v Katyni“, jehož autorem je dr. Kozík.*⁴⁴ Bauer přiložil kopii článku. Bauer se vyslovuje v tom smyslu, že se pochlebují fašistům. Dr. Kozík ve svém podání 12. 1. 1989 vysvětluje svoje stanoviska.⁴⁵ Jeho vlastní byla na mnoha místech změněna a přepsána proti jeho vůli a bez jeho vědomí, na což po řadu let upozorňoval. Při zvážení všech okolností vyšetřovatel dospěl k názoru, že nedošlo k naplnění žádné skutkové

40 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Agenturní svazky – Centrála (MV-TS), svazek a. č. 785938 MV.

41 Tamtéž.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž, Vyhodnocení spolupráce, 14. 1. 1959.

44 Výběr, 1943 (červen), ročník X., sešit 16, Zlín, s. 565–569.

45 Nejde zde o chybu v protokolu, vyšetřovatel má zjevně na mysli Kozíkův dopis Bauerovi, který byl skutečně napsán 12. 1. 1989 a byl vyšetřovatelům k dispozici.

podstaty trestného činu. Plk. Jan Trkovský.⁴⁶ Případ byl skutečně 13. prosince 1989 odložen. Bez zajímavosti není ani Kožíkův dopis, kterým Lubomíru Bauerovi 12. ledna 1989 odpovídal a v němž relativizuje skutečné viníky katyňské tragédie. Vážený pane, děkuji Vám za dopis a za zaslání článku, i když nevím přesně, s jakým záměrem mi jej posíláte. Připomíná mi snad nejhorší chvíle v životě, kdy jsem byl do Smolenska vsunut a musel jsem hledat způsob, jak čestně vyřešit tu strašnou situaci. O článek jsem musel svést mnoho zápasů, než mohl být otištěn. Verze, která však vyšla ve zlínském časopise, byla na mnoha místech změněna a pasáže o nové Evropě tam byly připsány proti mé vůli a bez mého vědomí, na což jsem ještě za okupace na schůzi novinářů upozornil; stejně tak byl v Lidových novinách zkrácen článek českého lékaře, který tam byl také dovezen. V roce 1955 jsem měl možnost v Rudém právu a v jiných denících vypsat, jak se vše odehrálo ve skutečnosti, totiž čemu byla vydána na pospas celá delegace. Otázka pachatelů byla ovšem pro pouhé diváky nerozřešitelná; po tom, co jsem se dověděl o řádění SS v koncentracích, jsem se domníval, že jde o zločin Němců. Snad se to jednou definitivně objasní. Ještě jednou Vám děkuji a upřímně Vás zdravím. F. Kožík.⁴⁷ Ještě šestačtyřicet let po katyňské cestě byl František Kožík konfrontován s touto životní zkušeností, a jakkoliv byly válečné události vzdálené několik generací, stále ožívaly v bezprostřední aktuálnosti. Osudy Františka Kožíka mezi léty 1939–1989 jsou pak samostatným dramatem spisovatele uvízlého v osidelech dvou odlišných totalit, který

v jistém smyslu nedokázal odolat ani jedné z nich.

Druhým případem, který byl poměrně podrobně popsán, je katyňská cesta pražského patologa, profesora Františka Hájka. Ten byl členem mezinárodní komise odborníků, která působila mezi 28. a 30. dubnem 1943. Navazovala tak na spisovatelskou delegaci z 20. dubna. Komise lékařů se měla stát hlavním odborným garantem a její zjištění argumentem pro jasné určení viníka – Sovětského svazu. Komisi vedl profesor Bernard Buhtz z Vratislavi a byli v ní kromě profesora Františka Hájka také zástupci Bulharska, Finska, Itálie, Chorvatska, Rumunska, Slovenska, Belgie, Dánska, Nizozemska, Maďarska, Švýcarska a přihlížel také zástupce vichistické Francie.⁴⁸ Každý lékař si mohl vybrat dvě oběti a ty samostatně pitvat. Závěrečný protokol pak formulovali, dle svědectví profesora Hájka, profesor Buhtz a maďarský profesor Orsós. Závěr zněl následovně: Mrtvoly ukazují jako příčinu smrti výlučně jen střelné rány do týlu hlavy. Z výpovědí svědků, dále z dopisů, deníků, časopisů atd. nalezených u mrtvol je zřejmé, že postřelení bylo provedeno v měsících březnu a dubnu 1940. S tím plně souhlasí nálezy v hromadných hrobech a na jednotlivých mrtvolách polských důstojníků, vyličené v protokolu.⁴⁹ Protektorátní propaganda se okamžitě po návratu profesora Hájka pustila do představení a interpretace závěrů mezinárodní komise. Jak konstatoval profesor Hájek bezprostředně po válce ve svém líčení katyňské cesty (a zároveň i jisté obhajobě svého angažmá): Ještě než jsem

do Katynu jel, věděl o mé cestě rozhlas a žádal mne, abych po návratu uspořádal pro širší obecnost přednášku. Když jsem se vrátil a úředně byl uveřejněn Katynský protokol, dostavili se ke mně redaktoři tehdejších deníků „Polední list“ a „Večerní České slovo“. Pravili, že dostali pokyn, aby si u mne vyžádali rozhovor, že mé odpovědi budou uveřejněny ve všech denních listech. Zodpověděl jsem jim jejich otázky a řekl po pravdě, co jsem v Katynu viděl a slyšel, ale následujícího dne jsem byl velmi roztrpčen, když jsem četl něco zcela jiného a když mi byly dány do úst výroky, jichž jsem neučinil a učiniti nemohl. Zvláště jsem nikdy neřekl, že se činu dopustili bolševici.⁵⁰ Ve stejném projevu se v roce 1945 vrací k odborné stránce, tj. k časovému určení smrti obětí: Bývám volán na všechny pražské hřbitovy, když má být provedena exhumace za účelem zpopelnění mrtvol nebo jejich pozůstatků... Nemohu však říci, že bych i po dvou letech našel někdy mrtvolu v tom stavu jako v Katynu. Stav mrtvol v Katynu poukazoval na to, že tam ležely nejvýše 1,5 roku.⁵¹ Bezprostředně po válce tak prof. Hájek obrátil a za viníky označil Němce.

Protektorátní tisk se v roce 1943 skutečně Hájkově svědectví podrobně věnoval. Protokol se objevil v tisku 6. května 1943 a obsahoval výše zmíněné závěry definující sovětskou vinu.⁵² Následovaly rozhovory s prof. Hájkem, jako např. ten z 9. května 1943 uveřejněný v Národní politice pod názvem Katynská vražda ve světle vědecké pravdy. Z nového rozhovoru s univ. prof. dr. Fr. Hájkem. Text věnuje pozornost i americkým reakcím, které byly vůči sovětské vině velmi

46 ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (dále jen MV-V), vyšetřovací spis a. č. V-42304 MV.

47 Tamtéž.

48 SVOBODNÝ, Petr: František Hájek..., s. 41.

49 Protokoll der Internationalen Aertzekommission. In: Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf, GmbH, Berlin 1943, s. 118.

50 První ucelenější pohled na svoji cestu prezentoval prof. Hájek v přednášce ve Spolku českých lékařů již 9. července 1945, širší verzi přednášky uveřejnil o rok později. HÁJEK, František: Důkazy katyňské. Spolek českých lékařů, Praha 1946, s. 21–22.

51 Tamtéž, s. 20.

52 České slovo, 6. 5. 1943, a Národní politika, 6. 5. 1943.

zdrženlivé až odmítavé. Pokud jde o parafráze Hájkových prohlášení, obsahoval článek např. následující pasáže: Prof. Hájek se však velmi zajímal i o písemnosti, jež se u mrtvol našly. A má základní význam, že u některých mrtvol se našly polské noviny tištěné v sovětech s datem obvyklým mezi 8. a 12. dubnem 1940. Poslední datum, které bylo konstatováno u listu „Glos“, je 22. duben 1940, tedy více než celý rok před vypuknutím bojů na východní frontě. To je fakt, který vyvrací všechny lži sovětů i jejich spojenců, protože kdyby k popravám bylo došlo později, jistě by se u mrtvol našly noviny s pozdějším datem. Vždyť vykonavatelé vraždy měli tak naspěch, že nechali mrtvolám v kapsách osobní doklady, noviny, korespondenci, ba i peníze.⁵³ Podtitul hovořící o novém rozhovoru s prof. Hájkem souvisel s tím, že tiskový šéf pro území Protektorátu Wolfram von Wolmar zorganizoval na 7. května 1943 speciální setkání tisku s českými „katyňskými“ svědky v pražském Pressklubu.⁵⁴ Vedle toho vystoupil prof. Hájek, stejně jako spisovatel Kožík, v rozhlasu.

Právě o nové vlně propagandy hovoří zápis v deníku Jana Slavíka z 13. května 1943: Další vlna s Katyněm neustává. Jaká psychologie! Vražední bezbranných. Jako by taková věc nezbudila okamžitě vzpomínku na Lidice, na každodenní popravy bezbranných našinců. Katyň! A současně se ohlašuje, že pro řeč Benešovu budou dáni do koncentráků další jeho stoupenci. Katyň! A zatím docházejí zprávy o moření a hubení žen emigrantů.⁵⁵

Pro německou propagandu bylo svědectví prof. Hájka velmi cenné, je tedy logické, že i tato část kampaně byla zachycena v hlášeních pražského Sicherheitsdienstu, konkrétně v hlášení podaném uprostřed výše zmíněné tiskové kampaně 8. května 1943: Průběžně zveřejňované zprávy

Profesor František Hájek

Foto: archiv J. Čvančary

v tisku, které informují o návštěvě vedoucích evropských lékařů v Katyni, obzvláště ale odborný posudek českého vězeňského lékaře a univerzitního profesora dr. Hájka, zveřejněný v českém tisku, podnítl mezi Čechy velké debaty. Zatímco se na jedné straně vysvětluje, že Němci používají podobné metody jako Rusové, i když ne v takovém rozsahu, a že veškeré informace v novinách nejsou nic jiného než účelová propaganda, na druhé straně se vysvětlení dr. Hájka neminulo účinkem na české obyvatelstvo, především na dělníky. Zřetelně dochází k ojedinělým projevům strachu z bolševismu, vyjádřeným např. výroky jako „všechno, jenom ne bolševismus“ (Mor. Ostrava). Mezi inteligencí panovaly ještě větší pochybnosti o informacích, které byly publikovány německými a mezinárodními členy komise. V těchto kruzích převládal názor, že každý z účastníků exkurze do Katyně musel předtím převzít závazek „čestného slova“, na jehož

základě by dnes nemohl psát jinak.⁵⁶ Hlášení tedy opět připouští jistý dopad svědectví prof. Hájka, na straně druhé přiznává malou účinnost nacistické propagandy v atmosféře všeobecné nedůvěry, která na okupovaném území Protektorátu panovala. Další hlášení z 11. května 1943 reagovalo na dopad promítání týdeníku před filmovými představeními a bylo tentokrát v otázce účinku propagandy optimistické: Snímky z Katyně, které byly promítány v rámci posledního filmového týdeníku, vyvolaly mezi českými návštěvníky kina v Moravské Ostravě velký rozruch. Bylo zřejmé, že Češi ze všech společenských kruhů sledovali tyto obrázky s velkým zájmem. O přestávce mezi týdeníkem a filmem o nich velmi živě debatovali. Takto se např. vyjádřil jeden český dělník: „Nikdy bych si nemyslel, že bolševici jsou takové svině. Nepokládal jsem celý ten humbuk kolem Katyně za důležitý. Teď jsem ale pře-

53 Národní politika, 9. 5. 1943, s. 2.

54 GEBHART, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara – KRYŠPÍNOVÁ, Jitka (eds.): Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava, s. 529.

55 BOUČEK, Jaroslav (ed.): Jan Slavík, s. 277.

56 NA, f. 114, k. 308, sign. 114-309-3, denní hlášení 8. 5. 1943.

svědčený, že to všechno, co se tam odehrálo, je pravda.⁵⁷

Prof. František Hájek se vyrovnával se svojí účastí v Katyni prakticky po celý zbytek života. Bezprostředně po skončení války byl 23. května 1945 zatčen a propuštěn po více než dvou týdnech, 9. června 1945. Po roce 1948 se ho zjevně snažila využít nová moc, a tak zaznamenáváme jeho jméno coby soudního lékaře u takových případech, jako byla např. smrt Jana Masaryka v březnu 1948 či úmrtí číhoštského faráře Josefa Toufara v únoru 1950.⁵⁸ Z roku 1950 přitom existuje další důkaz o mimořádné formě nátlaku na profesora Hájka. Byl totiž zařazen jako podezřelý do „Akce Tauterman a spol.“, což byl soudní proces s údajným agentem CIC Josefem Černíkem a skupinou, jež na něj měla být navázána. Ve vyšetřovacím spisu se objevilo i jméno prof. Hájka, neboť dle mínění vyšetřovatele měl Josef Černík navštívit Josefa Hesouna a ten měl následně získávat informace, kolik lidí u nás pitvá v soudním lékařství. Právě tyto informace měl získávat od prof. Františka Hájka. Přímou osobu prof. Hájka vyšetřovatel po jeho výslechu 30. srpna 1950 uvedl: *Jest profesorem soudního lékařství v Praze a ve svých volných chvílích stýkal se s Hesounem Josefem, kterému na jeho žádost vyzrazoval některé podrobnosti ze svého služebního výkonu, které pak Hesoun Josef poslal pomocí agenta Černíka Josefa do zahraničí. Vyzradil mu také skutečnosti, které věděl o vzpouře vězňů na Borech. Blíže podrobnosti jsou uvedeny v jeho protokolární výpovědi.*⁵⁹

Prof. Hájek se nakonec nedostal na seznam souzených a celé jeho obvinění tak vyznívá jako nátlak na významného patologa, který byl již tak v komplikovaném postavení.⁶⁰ V červenci 1952 se informace o zapojení prof. Hájka objevila i ve zprávě politického sekretariátu ÚV KSČ, kde se kromě popisu celého případu objevuje i zajímavá věta: *Vzhledem k vystoupení MUDr. Františka Hájka v Rudém právu proti provokaci Američanů ve věci Katyně má ministerstvo spravedlnosti za to, že stíhání MUDr. Františka Hájka pro shora uvedený trestný čin je neúnosné.*⁶¹ Prof. Hájek odešel v roce 1957 do důchodu a byl oceněn jak na univerzitní úrovni, tak Řádem práce (1956). Kolegové vnímali Hájkovo angažmá v případě Katyně spíše jako důvod k lítosti nad osudem tohoto vědce a pedagoga nežli jako důvod k odsudku.⁶²

Katyně byla na území Protektorátu prezentována jak v tisku, tak v rozhlasovém vysílání a ve filmových týdenících promítaných v českých kinech. Byly využity všechny tehdejší metody propagandy. Tisk se přitom neomezoval pouze na svědectví, popř. informativní zprávy o masakru. Pravidlem byly i četné komentáře a zamýšlení, samozřejmě cílené především proti bolševismu. Objevovaly se tak příspěvky s názvy jako *Katyn mluví k našemu národu* či *Případ nejen polský*. Právě v druhém jmenovaném příspěvku se objevují teze ilustrující zacílení nacistické kampaně: *...každý zdravý a své cti i všestranné prosperity dbalý národ musí se veškerou silou bránit bolševismu jako nejzho-*

*nější a nejrozkladnější nemoci. Nestačilo na to sám – a který malý národ by na to stačil? – musí se opřít o moc, která podle zkušeností je nejschopnější jej uchránit. Kde je tato moc? Je to snad Anglie nebo USA, které dnes ze samého strachu podléžají Sovětům, jen aby si je nerozhněvaly? [...] Ti by nás nezachránili. Je zde jediná moc, která může splnit tento úkol, daný jí dějinami, a tou je Říše.*⁶³ Po zkušenostech s okupanty a při takto fanatickém stylu argumentace není divu, že německá tajná služba zaznamenávala projevy nedůvěry, jakkoliv se snažila uvádět jednotlivé příklady úspěchů přesvědčovací kampaně. Ještě na konci roku 1943 nacházíme v příloze hlášení Sicherheitsdienst (z 18. 11. 1943) jakési stručné celoroční hodnocení antibolševické kampaně, včetně připomínky katyňského případu: *Instinktivní obranyschopnost vůči bolševismu mělo české rolnictvo. Jeho „antibolševismus“ je ovšem spíše soukromou záležitostí, je nevědomý a na veřejnosti jen velmi zřídka vyjadřovaný. Podle zpráv z Morav. Ostravy působila nejsilněji v obsazených oblastech katyňská a vinnická propaganda.*⁶⁴ *Továrník z Prostějova vysvětloval: „Když přijde bolševismus, je inteligence v koncích. Zabijí nás jako utiskovatele dělnictva. To je mi milejší Hitler než starý Stalin.“*⁶⁵

Katyňský případ se tedy stal velkým tématem již po svém odhalení v roce 1943. Hrál neopominutelnou roli v sovětsko-polských vztazích, resp. v celé mezinárodněpolitické situaci, ale stal se významnou kartou i v nacistické antibolševické propa-

57 Tamtéž, denní hlášení 11. 5. 1943.

58 SVOBODNÝ, Petr: *František Hájek...*, s. 33.

59 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-3275 MV.

60 V celém procesu dostal nejvyšší trest Josef Černík – 25 let, Josef Hesoun byl odsouzen k deseti letům vězení. Tamtéž.

61 NA, f. 02-5, sv. 34, a. j. 108.

62 SVOBODNÝ, Petr: *František Hájek...*, s. 50.

63 *Národní politika*, 9. 5. 1943, s. 1.

64 Vinnická tragédie se odehrála v letech 1937–1938 v okolí ukrajinského města Vinnica. Sovětská NKVD zde povraždila téměř 10 000 Ukrajinců. Němci odkryli masové hroby v květnu 1943 a od července zde také pracovala mezinárodní komise. I tento případ byl používán v rámci nacistické propagandy jako důkaz bolševického nebezpečí.

65 NA, f. 114, k. 306, sign. 114-307-3, příloha k dennímu hlášení z 18. 11. 1943.

gandě na území Protektorátu Čechy a Morava. Avšak obyvatelstvo Protektorátu, na rozdíl od většiny polského obyvatelstva, německou verzi o sovětské vině nepřijalo. Jednak tento případ nestál v centru jeho pozornosti, jednak byl interpretován jako další z mnoha německých lží. Nacistická propaganda dávala v roce 1943 absurdně na vybranou mezi dvěma největšími zločineckými systémy dvacátého století. České zkušenosti s nacismem byly však v této době již natolik brutální, že nebylo prakticky možné, aby hrozba bolševického nebezpečí výrazněji zapůsobila.

Na rozdíl od Polska panovala v poválečném Československu levicová atmosféra a prosovětské nadšení. Levicový příklon obyvatelstva ČSR měl přitom několik kořenů. Československo mělo za sebou několik let existence komunistického odboje. Dále zde působilo silné a z Londýna akceptované centrum komunistického exilu v Moskvě a velkou roli hrálo i zklamání z mnichovského postoje západních mocností. Naproti tomu Poláci měli po několik staletí negativní zkušenost s Ruskem, obě země válčily i po skončení první světové války a Polsko zažilo sovětskou okupaci 1939. Navíc byla Polsku za tichého souhlasu západních velmocí vnucena komunistická lublinská vláda. Rozdíly mezi Československem a Polskem tak byly skutečně obrovské. Drtivá většina české veřejnosti přitom neměla tak jasnou představu o sovětské i nacistické realitě, jakou měl již v inkriminovaném roce 1943 Jan Slávik: *Je ovšem nesporné, že hitlerismus nespadol z nebe. Příliš jasně je cítit pravda: Kdyby nebylo Lenina, nebylo by Hitlera. Bolševismus svou orientální formou vzbudil nordickou reakci. Přitom dnes vše je v pohybu. [...] Názory našich*

Meditace nad hroby polských důstojníků. Polský kněz Jasiński, jemuž Červený kříž „zprostředkoval“ prohlídku masových hrobů, se modlí na místě exhumací.

Foto: Muzeum Katyń, Varšava

*lidí jsou ovšem naivní. Nechápu, že tato válka není dílem nějakého Hitlera, ale že je to velký sociální proces s nedozírnými hospodářskými a sociálními následky. Ovšem i morálními. Co možno čekat po zdemoralizování lidí feldvěbovskou rákoskou a vraždícím despotismem?*⁶⁶

Případ katyňských hrobů zasáhl nejen do velké politiky válčících mocností a mezinárodních vztahů v závěrečné fázi druhé světové války, v našem prostředí ovlivnil zcela konkrétní osudy českých osobností.⁶⁷ Jmenovitě spisovatel František Kožík i profesor František Hájek byli s důsledky své cesty do Katyň konfron-

tování dosti výrazně i po roce 1945, vlastně prakticky po celý život. Oba se přitom dostali do hledáčku Státní bezpečnosti a právě jejich přítomnost v Katyni jí dávala možnost nátlaku na tyto významné osobnosti. V katyňském případě se přitom nebývale propojují dva totalitní režimy, působení propagandy ve veřejném prostoru i manipulace s lidskými osudy. Jistým způsobem zde nacismus prorůstá s komunismem, obě diktatury používají stejné postupy. České osudy spjaté s katyňským případem jsou tak zrcadlem jisté osudové interakce obou totalit v našich dějinách 20. století.

pd

66 BOUČEK, Jaroslav (ed.): *Jan Slávik...*, s. 276–277.

67 Samostatnou kapitolou je osud více než tři stovek československých občanů z Těšínska, kteří byli po peripetiích Mnichova 1938 a odstoupení území Polsku zařazeni do služeb polské policie a po vypuknutí války v září 1939 zajati sovětskou armádou. Velká část z nich také skončila v hromadných hrobech. Režisérka Petra Všelichová o nich na základě bádání Mečislava Boráka připravila v roce 2007 televizní dokument *Zločin jménem Katyň*.